

**Controleprotocol
voor de accountantscontrole
op de jaarrekening 2008
van de gemeente Dordrecht**

Stads Bestuurs Centrum / Concern Control
2 december 2008

1. Inleiding

Rechtmatigheid en het controleprotocol

De accountantscontrole is sinds de jaarrekening 2004 tweeledig: enerzijds traditioneel gericht op het getrouwe beeld¹ en anderzijds gericht op de mate waarin de mutaties in de jaarrekening voldoen aan de wet- en regelgeving. Het expliciet in de accountantsverklaring opnemen van een oordeel over deze zogenaamde rechtmatigheid heeft in gemeenteland een proces op gang gebracht: van het definiëren van normen die van belang zijn voor dit oordeel tot de wijze waarop afwijkingen van die norm gewogen moeten worden. Voor een deel vertaalt zich dit in algemene kaders - via het samenwerkingsverband op dit gebied: het Platform rechtmatigheid provincies en gemeenten - en voor een deel maakt de gemeenteraad hierin haar eigen keuzes, namelijk in dit controleprotocol.

De wijze van omgaan met rechtmatigheid is niet statisch. In de eerste plaats kan door veranderingen in wet- en regelgeving de wijze van omgaan met rechtmatigheid in het kader van accountantscontrole enige dynamiek ondergaan. Voorts kan sprake zijn van dynamiek in de interpretatie van het rechtmatigheidsbegrip. Een voorbeeld zijn de richtlijnen voor Europese aanbesteding. De introductie van dergelijke richtlijnen impliceerden een proces waarin het begrip rechtmatigheid in de praktijk steeds meer werd uitgekristalliseerd. Wat onder de rechtmatigheid in het kader van de accountantscontrole valt heeft derhalve een duidelijk niet-veranderlijke kern, maar de randen kunnen in beweging zijn, het grijze gebied. Om die reden, maar ook omdat er zich geregeld belangrijke ontwikkelingen in de organisatie voordoen, is het vooralsnog wenselijk jaarlijks een controleprotocol vast te stellen. Het onderhavige protocol betreft het financiële beheer en de jaarrekening 2008 van de gemeente Dordrecht.

Wettelijk kader voor de accountantscontrole van de jaarrekening

De gemeenteraad is opdrachtgever van de accountant die het financiële beheer en de jaarrekening van de gemeente controleert op getrouw beeld en rechtmatigheid. De wettelijke basis hiervoor is neergelegd in artikel 213 van de Gemeentewet. Na het uitvoeren van de controle zal de accountant een accountantsverklaring verstrekken en een verslag van bevindingen uitbrengen. Over de reikwijdte van die verslaglegging zijn nadere regels gesteld in het Besluit accountantscontrole provincies en gemeenten.

Als uitwerking van artikel 213 van de Gemeentewet heeft de gemeenteraad van Dordrecht op 11 november 2003 de verordening voor de controle op het financieel beheer en op de inrichting van de financiële organisatie van de gemeente Dordrecht (citeertitel: Verordening op de accountantscontrole gemeente Dordrecht 2003) vastgesteld. Deze verordening, die vanaf het verslagjaar 2004 van toepassing is, stelt onder andere dat:

1. het college de raad een voordracht doet met betrekking tot de te benoemen accountant, nadat het college een aanbestedingsprocedure heeft uitgevoerd aan de hand van door de raad vastgestelde kaders;
2. de aanwijzing van de accountant door de raad voor een periode van vier jaar geschiedt (gelijk aan de zittingsperiode van de raad);
3. in het programma van eisen voor de jaarlijkse accountantscontrole tenminste worden opgenomen:
 - a. de toe te passen goedkeuringstoleranties bij de controle van de jaarrekening;
 - b. de inrichtingseisen voor het verslag van bevindingen;
 - c. de frequentie en inrichtingseisen van de aanvullende tussentijdse rapportering;
 - d. de posten van de jaarrekening en deelverantwoordingen met bijbehorende afwijkende rapporteringstoleranties, waaraan de accountant bij zijn controle specifiek aandacht moet besteden (voor ieder afzonderlijk te controleren begrotingsjaar);

¹Als een gebruiker zijn/haar besluitvorming of handelen laat beïnvloeden door de jaarrekening, moet hij/zij er vanuit kunnen gaan dat het beeld van de jaarrekening daarvoor voldoende juist is.

- e. de gemeentelijke functies en of organisatieonderdelen met bijbehorende afwijkende rapporteringstoleranties, waaraan de accountant bij zijn controle specifiek aandacht moet besteden (voor ieder afzonderlijk te controleren begrotingsjaar);
- 4. de raad het programma van eisen voor de jaarlijkse accountantscontrole vast stelt;
- 5. het college de gecontroleerde jaarrekening samen met de accountantsverklaring en het verslag van bevindingen uiterlijk 1 juni aan de raad overlegt.

Doelstelling en opbouw van het controleprotocol

Het doel van het controleprotocol is de accountant nadere aanwijzingen te geven over de reikwijdte van de accountantscontrole, de daarvoor geldende normstellingen en de daarbij verder te hanteren goedkeurings- en rapporteringstoleranties voor de controle van de jaarrekening 2008 van de gemeente Dordrecht. Met dit controleprotocol stelt de raad het normenkader vast dat de accountant moet hanteren bij zijn controle, de wijze waarop hij afwijkingen van dit kader moet wegen en bepaalt de raad welke afwijkingen van de norm de accountant moet rapporteren. Tezamen met het controleplan van de accountant geeft het controleprotocol vorm en invulling aan het programma van eisen dat in de verordening op de accountantscontrole wordt genoemd.

Na dit inleidende hoofdstuk volgen in hoofdstuk 2 de algemene uitgangspunten voor de accountantscontrole, in hoofdstuk 3 de te hanteren goedkeurings- en rapportagetoleranties, in hoofdstuk 4 de rechtmatigheidscriteria, in hoofdstuk 5 de fouten en onzekerheden bij rechtmatigheidscontrole, in hoofdstuk 6 de normen voor de rechtmatigheid en in hoofdstuk 7 de uitgangspunten voor de rapportage door de accountant. In het achtste en tevens laatste hoofdstuk passeren actuele ontwikkelingen de revue die de aandacht van de accountant verdienen. De begrotingsrechtmatigheidscriteria zijn in bijlage 1 opgenomen. Bijlage 2 geeft schematisch de effecten van afwijkingen van wet- en regelgeving weer. En tot slot biedt bijlage 3 ruimte aan het normenkader 2008.

2. Algemene uitgangspunten voor de accountantscontrole (getrouwheid én rechtmatigheid)

Zoals in artikel 213 van de Gemeentewet is voorgeschreven zal de controle van de in artikel 197 van de Gemeentewet bedoelde jaarrekening uitgevoerd door de door de raad benoemde accountant gericht zijn op het afgeven van een oordeel over:

- de getrouwe weergave van de in de jaarrekening gepresenteerde baten en lasten en de activa en passiva;
- het rechtmatig tot stand komen van de baten en lasten en balansmutaties in overeenstemming met de begroting en met de van toepassing zijnde wettelijke regeringen, waaronder gemeentelijke verordeningen;
- de inrichting van het financieel beheer en de financiële organisatie gericht op de vraag of deze een getrouwe en rechtmatige verantwoording mogelijk maken;
- het in overeenstemming zijn van de door het college opgestelde jaarrekening met de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur te stellen regels bedoeld in artikel 186 Gemeentewet (Besluit Begroting en Verantwoording Provincies en Gemeenten);
- de verenigbaarheid van het jaarverslag met de jaarrekening.

Bij de controle zullen de nadere regels die bij of krachtens algemene maatregel van bestuur worden gesteld op grond van artikel 213, lid 6 Gemeentewet (Besluit Accountantscontrole Provincies en Gemeenten) alsmede de Richtlijnen voor de Accountantscontrole (NIVRA) bepalend zijn voor de uit te voeren werkzaamheden. Op 1 juli 2008 is voorts de Kadernota Rechtmatigheid van het Platform Rechtmatigheid Provincies en Gemeenten (PRPG) verschenen, dat de visie weergeeft op rechtmatigheid in de accountantsverklaring. Deze kadernota heeft het karakter van een bindend advies aan gemeenten en accountants en is op www.platformrechtmatigheid.nl te vinden.

Onder rechtmatigheid wordt begrepen de definitie volgens de verordening op de accountantscontrole Gemeente Dordrecht 2003 en het Besluit Accountantscontrole Provincies en Gemeenten (BAPG) dat de in de jaarrekening verantwoorde lasten, baten en balansmutaties rechtmatig tot stand zijn gekomen, dat wil zeggen "in overeenstemming zijn met de begroting en met de van toepassing zijnde wettelijke regelingen, waaronder gemeentelijke verordeningen".

De accountant hoeft dus niet vast te stellen of alle handelingen binnen de gemeente conform de geldende wet- en regelgeving zijn verricht. De aandacht blijft beperkt tot tot die handelingen waaruit financiële gevolgen voortkomen die als baten, lasten en/of balansmutaties in de jaarrekening dienen te worden verantwoord. Met andere woorden: het gaat om de financiële beheershandelingen. Dit sluit in beginsel regels uit met betrekking tot handelingen en beslissingen van niet-financiële aard, bijvoorbeeld in relatie tot de arbeidsomstandighedenwet of de privacywetgeving. Hierop dienen echter twee belangrijke nuances te worden aangebracht:

- Handelingen en beslissingen van niet-financiële aard dienen wel in algemene zin te worden betrokken bij de inschatting van het algemene risicobeleid en -beheer van de gemeente. De ratio hiervan is dat niet-financiële handelingen wel kunnen leiden tot financiële risico's waarvoor bijvoorbeeld een voorziening zou moeten worden gevormd. De accountant betreft deze risico's in zijn controle en weegt deze mee bij zijn oordeelsvorming over het getrouwe beeld.
- De accountant gaat na of het jaarverslag geen tegenstrijdigheden bevat ten opzichte van de jaarrekening. Zo worden de paragrafen in het jaarverslag niet op rechtmatigheidsaspecten getoetst. Wel wordt dus gekeken of het beeld dat in de paragrafen wordt gegeven niet botst met de jaarrekening. Als dat beeld strijdig is dient de accountant dat te vermelden in zijn accountantsrapport.

3. Te hanteren goedkeurings- en rapporteringstoleranties

De accountant accepteert in de controle bepaalde toleranties en richt de controle daarop in. De accountant controleert niet ieder document of iedere financiële handeling, maar richt de controle zodanig in dat voldoende zekerheid wordt verkregen over het getrouwe beeld van de jaarrekening en de rechtmatigheid van de verantwoorde baten en lasten en balansmutaties en financiële beheershandelingen met een belang groter dan de vastgestelde goedkeuringstolerantie². De accountant richt de controle in op het ontdekken van belangrijke fouten en baseert zich daarbij op risicoanalyse, vastgestelde toleranties en statistische deelwaarnemingen en extrapolaties.

De definitie van **goedkeuringstolerantie** is: het bedrag dat de som van fouten in de jaarrekening of onzekerheden in de controle aangeeft, die in een jaarrekening maximaal mogen voorkomen, zonder dat de bruikbaarheid van de jaarrekening voor de oordeelsvorming door de gebruikers kan worden beïnvloed. De goedkeuringstolerantie is bepalend voor de oordeelsvorming, de strekking van de af te geven accountantsverklaring.

In het Besluit accountantscontrole Provincies en Gemeenten zijn minimumeisen voor de in de controle te hanteren goedkeuringstoleranties voorgeschreven. Provinciale Staten en Gemeenteraden mogen de goedkeuringstoleranties scherper vaststellen dan deze minimumeisen. De raad heeft daar bij de vaststelling van de verordening op de accountantscontrole Dordrecht 2003 echter vanaf gezien. De vastgestelde toleranties zijn:

² Door de toepassing van een risicoanalyse kan het zo zijn dat niet alle transacties die groter zijn dan de vastgestelde goedkeuringstolerantie individueel worden gecontroleerd. Ook kunnen andere gegevensgerichte werkzaamheden dan deelwaarnemingen worden toegepast. Met name door toepassing van cijferanalyses (verbandcontroles) kan het aantal deelwaarnemingen worden beperkt.

Controletolerantie (% lasten)	Strekking accountantsverklaring			
	Goedkeurend	Met beperking	Oordeelonthouding	Afkeurend
Fouten in de jaarrekening	≤1%	>1% <3%	-	≥3%
Onzekerheden in de controle	≤3%	>3% <10%	≥10%	-

Naast deze kwantitatieve benadering zal de accountant ook een kwalitatieve beoordeling hanteren (professional judgement). Ook de weging van fouten en onzekerheden vindt plaats op basis van professional judgement.

De accountant geeft zijn oordeel met een betrouwbaarheid van 95%. Dat wil zeggen dat er niet meer dan 5% kans is dat de gegeven accountantsverklaring onjuist is.

Behalve de goedkeuringstolerantie stelt de raad ook de rapporteringstolerantie vast. De definitie van **rapporteringstolerantie** is: een bedrag dat gelijk is aan of lager is dan de bedragen voortvloeiend uit de goedkeuringstolerantie. Bij overschrijding van dit bedrag vindt rapportering plaats in het verslag van bevindingen. Een lagere rapporteringstolerantie leidt in beginsel niet tot aanvullende controlewerkzaamheden, maar wel tot een uitgebreidere rapportage van bevindingen.

In navolging van de controleprotocollen over voorgaande jaren stelt ook dit controleprotocol de rapporteringstolerantie op € 100.000. Dit betekent dat de accountant op het niveau van begrotingsthema dient te rapporteren over alle door hem geconstateerde fouten en onzekerheden in de jaarrekening 2008 die € 100.000 of meer bedragen. Dit geldt ook voor fouten en onzekerheden in de verantwoordingen van de specifieke uitkeringen die in het kader van *Single information Single audit* aan de jaarrekening zijn toegevoegd.

4. Begrip rechtmatigheid en de aanvullend te controleren rechtmatigheidcriteria

Het Besluit accountantscontrole gemeenten – de voorloper van het Besluit accountantscontrole provincies en gemeenten – onderkent negen rechtmatigheidscriteria³:

1. het calculatiecriterium
2. het valuteringscriterium
3. het adresseringscriterium
4. het volledigheidscriterium
5. het aanvaardbaarheidscriterium
6. het leveringscriterium
7. het voorwaardencriterium
8. het misbruik en oneigenlijk gebruikcriterium
9. het begrotingscriterium

In het kader van het onderzoek naar en de oordeelvorming over de getrouwheid van de jaarrekening besteedt de accountant reeds aandacht aan de zes eerstgenoemde criteria. De laatste drie criteria zijn exclusief en dus aanvullend voor het accountantsonderzoek naar en de oordeelvorming over de rechtmatigheid. Deze drie criteria worden hier daarom nader toegelicht.

Het begrotingscriterium

³ Zie onder andere de Nota van toelichting bij het Besluit accountantscontrole gemeenten en de NIVRA Audit Alert 17 (Rechtmatigheidsonderzoek provincies en gemeenten en de implicaties daarvan voor de accountantsverklaring). Beide stukken zijn te downloaden van de website van het Platform Rechtmatigheid Provincies en Gemeenten (www.platformrechtmatigheid.nl).

Bij de rechtmatigheidscontrole vormt het begrotingscriterium een belangrijk toetsingscriterium. In de toelichting op het BAPG wordt begrotingsrechtmatigheid omschreven als: "Financiële beheershandelingen, die ten grondslag liggen aan de baten en lasten, alsmede de balansposten, dienen tot stand te zijn gekomen binnen de grenzen van de geautoriseerde begroting en hiermee samenhangende programma's en thema's (begrotingscriterium). In de begroting zijn de maxima voor de lasten vermeld die door de raad zijn vastgesteld. Dit houdt in dat de financiële beheershandelingen dienen te passen binnen de begroting, waarbij het juiste programma en thema, de toereikendheid van het begrotingsbedrag, alsmede het begrotingsjaar van belang zijn."

Als dus blijkt dat de gerealiseerde lasten zoals weergegeven in de jaarrekening hoger zijn dan de geraamde bedragen *met inbegrip van de laatste begrotingswijziging*, dan is mogelijk sprake van onrechtmatige uitgaven (begrotingsonrechtmatigheid). De overschrijding kan in strijd zijn met het budgetrecht van de gemeenteraad zoals geregeld in de Gemeentewet. Voor de afsluitende oordeelsvorming is van belang in hoeverre de begrotingsoverschrijding past binnen het door de gemeenteraad geformuleerde beleid en/of wordt gecompenseerd door aan de lasten gerelateerde hogere inkomsten. Het bepalen van welke begrotingsoverschrijdingen al dan niet verwijtbaar zijn, is voorbehouden aan de raad. De desbetreffende criteria zijn opgenomen in bijlage 1 van dit protocol. Daarin wordt ook ingegaan op de wijze waarop de accountant afwijkingen van deze criteria zou moeten wegen.

Het M&O criterium

In het BAPG wordt onder het rechtmatigheidsbegrip ook het Misbruik en Oneigenlijk gebruik genoemd. Deze rechtmatigheidseis betreft de toetsing op juistheid en volledigheid van de gegevens, die door de belanghebbenden zijn verstrekt om het voldoen aan voorwaarden aan te tonen. Dit ter voorkoming en bestrijding van misbruik en oneigenlijk gebruik van wet- en regelgeving (M&O-criterium).

Onder **misbruik** wordt verstaan het opzettelijk niet, niet tijdig, onjuist of onvolledig verstrekken van gegevens met als doel ten onrechte overheidssubsidies of -uitkeringen te verkrijgen of niet dan wel een te laag bedrag aan heffingen aan de overheid te betalen. Onder **oneigenlijk gebruik** wordt verstaan het door het aangaan van rechtshandelingen, al dan niet gecombineerd met feitelijke handelingen, verkrijgen van overheidsbijdragen of het niet dan wel tot een te laag bedrag betalen van heffingen aan de overheid, in overeenstemming met de bewoordingen van de regelgeving maar in strijd met het doel en de strekking daarvan.

Het opzettelijk niet, niet tijdig, onjuist of onvolledig verstrekken van informatie betreft een bewuste misleiding om een onrechtmatig of onwettig voordeel te behalen. In een dergelijke situatie is sprake van misbruik. Misbruik van overheidsmiddelen kan gelijk worden gesteld met het plegen van fraude om zich onrechtmatig overheidsmiddelen toe te eigenen. Bij fraude passen beheersmaatregelen zoals fraudepreventie, handhaving, fraudeopsporing en sancties. Misbruik is dus onrechtmatig.

Bij oneigenlijk gebruik van overheidsmiddelen wordt feitelijk gehandeld in overeenstemming met wet- en regelgeving. Daarmee zijn dergelijke handelingen niet onrechtmatig. Wel is sprake van het in strijd handelen met het doel en de strekking van de wet- en regelgeving. Indien de wet- en regelgeving oneigenlijk gebruik mogelijk maakt ('de mazen van de wet') is het duidelijk noodzakelijk dat de wet- en regelgeving wordt aangepast en/of duidelijker wordt toegelicht. De beheersmaatregelen die daarbij passen zijn: handhaving, voorlichting, analyse toepassing en actualisering wet- en regelgeving.

Van **M&O-gevoeligheid** is sprake zodra de aanspraak op een uitkering of subsidie, de verplichting om een heffing te betalen en/of de hoogte van de uitkering, subsidie of heffing afhankelijk is van gegevens die door een derde of andere belanghebbende zelf verstrekt moeten worden. In het jaarverslag en/of de toelichting op de jaarrekening

verantwoordt het college zich over de opzet, de uitvoering en de resultaten van het M&O-beleid⁴.

Indien een gemeente geen toereikend M&O-beleid ten aanzien van een regeling voert, is er geen sprake van een verantwoord financieel beheer ten aanzien van die regeling. De accountant weet dan met zekerheid dat er een verhoogd risico ten aanzien van de rechtmatigheid bestaat en dat de met de desbetreffende regeling samenhangende posten in de jaarrekening onzeker is of is voldaan aan de te stellen eisen. Op grond daarvan is de bevinding van de accountant veelal niet te kwantificeren, maar die afhankelijk van de relatieve omvang van de desbetreffende posten wel medebepalend kan zijn voor de strekking van de af te geven verklaring. Ook een gebrekkige uitvoering van het vastgestelde M&O-beleid door de gemeente kan leiden tot een bevinding.

Indien bij een toereikend M&O-beleid dat in voldoende mate is uitgevoerd toch een belangrijke (materiële) onzekerheid - die inherent is aan de regeling - met betrekking tot de rechtmatigheid van de uitgaven en ontvangsten blijft bestaan en deze niet verder kan worden gereduceerd, dient de accountant te beoordelen of deze onzekerheid in de toelichting bij de jaarrekening adequaat wordt weergegeven. De accountant dient te overwegen of hij na zijn oordeel in zijn verklaring een toelichtende paragraaf opneemt waarin hij de gebruikers van de verantwoording nog eens nadrukkelijk op de bestaande onzekerheid wijst. Indien de onzekerheid van materieel belang ten gevolge van de M&O-problematiek niet toereikend in de toelichting op de jaarrekening is uiteengezet, dan heeft de accountant een bedenking tegen de jaarrekening en is een goedkeurend getrouwheidsoordeel niet toegestaan.

Ingevolge het BAPG is tenslotte ook de actualiteit van het (specifieke) M&O-beleid een aandachtspunt van de accountant. De actualiteit wordt in elk geval vastgesteld door het M&O-beleid te bezien op wijzigingen benodigd voor de afstemming op nieuwe wet- en regelgeving en op specifieke ontwikkelingen, zoals daadwerkelijk gesignaleerd misbruik en/of oneigenlijk gebruik.

Het voorwaardencriterium

Besteding en inning van gelden door een gemeente zijn aan bepaalde voorwaarden verbonden waarop door de accountant moet worden getoetst. Deze voorwaarden liggen vast in wet- en regelgeving (Algemeen verbindende voorschriften van de Europese Unie, formele wetten, algemene maatregelen van bestuur, ministeriële regelingen, raadsbesluiten, verordeningen, richtlijnen, protocollen e.d. met een wettelijke grondslag en jurisprudentie). De gestelde voorwaarden hebben in het algemeen betrekking op:

- De omschrijving van de doelgroep respectievelijk het project;
- De heffings- en/of declaratiegrondslag;
- Normbedragen (de hoogte en de duur);
- De bevoegdheden;
- Het voeren van een administratie;
- Het verkrijgen en bewaren van bewijsstukken;
- Aan te houden termijnen besluitvorming, betaling, declaratie e.d.

De minimale voorwaarden met betrekking tot een financiële beheershandeling hebben betrekking op "recht, hoogte en duur", de eventuele verdere precieze invulling van het voorwaardencriterium verschilt per respectievelijke wet, regeling en verordening. Voor alle geldstromen dient in het toetsingskader ondubbelzinnig vast te staan welke voorwaarden er op van toepassing zijn.

De laatste jaren zijn er wat betreft het voorwaardencriterium twee hoofdonderwerpen geweest waarover in den lande veel is gediscussieerd. Enerzijds betreft dit investeringen en contracten die meerjarige gevolgen hebben, anderzijds gaat het om subsidieafrekeningen en specifieke uitkeringen. In de kadernota rechtmatigheid 2008 geeft het PRPG hieromtrent bindende adviezen aan de accountant.

⁴ Zie ook de Notitie Voorkoming M&O van 1 mei 2006 op www.platformrechtmatigheid.nl.

5. Fouten en onzekerheden bij de rechtmatigheidcontrole

Met de interpretatie van fouten en onzekerheden naar het getrouwheidsoordeel is door accountants reeds jarenlang ervaring opgedaan. Mede gebaseerd op vragen uit de praktijk heeft het Platform Rechtmatigheid Provincies en Gemeenten (PRPG) een advies⁵ opgesteld over de wijze waarop fouten en onzekerheden⁶ beoordeeld moeten worden in het kader van

de financiële rechtmatigheidcontrole. Vertrekpunt van het advies is, dat iedere getrouwheidsfout ook een rechtmatigheidsfout is. De rechtmatigheidstoets bevat immers de getrouwheidscriteria aangevuld met drie criteria. De door de accountant geconstateerde "aanvullende" fouten in het kader van de rechtmatigheidcontrole (dus voortkomend uit de toets aan de aanvullende criteria) kunnen als volgt worden ingedeeld:

- Fouten met betrekking tot de verslaggeving.
- Fouten met betrekking tot de financiële beheershandelingen.

In hoeverre dit soort fouten (het niet naleven van wet- en regelgeving) gevolgen heeft voor het verslag van bevindingen van de accountant dan wel voor het accountantsoordeel is schematisch weergegeven in bijlage 2.

Fouten met betrekking tot de verslaggeving

De accountant kan constateren dat de verslaggeving niet in overeenstemming is met het BBV. Dit kan worden veroorzaakt door het niet juist en niet consistent toepassen van de grondslagen van waardering en resultaatbepaling óf dat niet adequaat wordt voldaan aan de inrichtingsvereisten, zoals opgenomen in de BBV.

In geval van het niet juist en niet consistent toepassen van de grondslagen van waardering en resultaatbepaling is het getrouwe beeld van de jaarrekening in het geding en daarmee ook de rechtmatigheid. Dit zijn dus geen aanvullende fouten, maar getrouwheidsfouten die meewegen in het rechtmatigheidsoordeel als rechtmatigheidsfout. In het geval dat niet adequaat wordt voldaan aan de inrichtingsvereisten, terwijl de balansposten en de baten en lasten getrouw in de jaarrekening zijn weergegeven, worden deze onvolkomenheden niet als te kwantificeren fouten aangemerkt. Het niet voldoen aan de BBV, wordt alleen indien de afwijking als materieel en/of wezenlijk is aan te merken tot uitdrukking gebracht in de accountantsverklaring met de tekst dat "de jaarrekening **niet** in overeenstemming is met...". Indien de afwijking niet als materieel en/of wezenlijk is aan te merken, zal dit niet tot uitdrukking worden gebracht in de accountantsverklaring. In beide gevallen maakt de accountant wel melding van de afwijking in het Verslag van bevindingen.

Fouten met betrekking tot de financiële beheershandelingen

Naast afwijkingen m.b.t. de verslaggevingvoorschriften betreft de andere categorie van door de accountant in het kader van de rechtmatigheidcontrole te constateren "aanvullende fouten" de financiële beheershandelingen waarbij wet- en regelgeving niet wordt nageleefd. Uiteraard geldt dit alleen voor wet- en regelgeving die behoort tot het vastgestelde normenkader.

De aandacht blijft beperkt tot die handelingen waaruit financiële gevolgen voortkomen die als baten, lasten en/of balansmutaties in de jaarrekening dienen te worden verantwoord. Met andere woorden: het gaat om de financiële beheershandelingen. Dit sluit in beginsel regels uit met betrekking tot handelingen en beslissingen van niet-financiële aard (bijvoorbeeld in relatie tot arbeidsomstandighedenwet of de privacywetgeving).

Het niet naleven van bepalingen in wet- en regelgeving die geen financiële consequenties voor de gemeente zullen hebben, zal geen invloed hebben op het accountantsoordeel.

⁵ Op de website van het PRPG (www.platformrechtmatigheid.nl) is het advies in de nota "Fouten en onzekerheden bij de rechtmatigheidcontrole" van 15 november 2008 nader uitgewerkt.

⁶ Hierna wordt gesproken over fouten, met inbegrip van onzekerheden.

Financiële beheershandelingen waarbij wet- en regelgeving opgenomen in het normenkader niet is nageleefd en waaruit financiële gevolgen voortkomen die de baten, lasten en/ of balansmutaties in de jaarrekening beïnvloeden, leiden tot fouten die meewegen voor het accountantsoordeel. Deze fouten worden gekwantificeerd door de uit regelgeving in het normenkader blijvende mogelijke consequentie voor de betreffende jaarrekeningpost in geld uit te drukken. In het kader van het voorwaarden criterium zal dat beperkt blijven tot de bepalingen recht, hoogte en duur. Alleen daar waar aan de overige bepalingen direct financiële consequenties zijn verbonden en die dus indirect recht, hoogte of duur beïnvloeden, zal kwantificering aan de orde zijn.

6. Reikwijdte accountantscontrole rechtmatigheidtoetsing

Voor een goede uitvoering van de rechtmatigheidcontrole is belangrijk dat de geldende regelgeving duidelijk vastligt. Het college is primair verantwoordelijk voor de naleving van wet- en regelgeving en moet dus permanent zicht hebben in de van toepassing zijnde relevante wet- en regelgeving. Dit betreft het normenkader, dat bestaat uit externe wetgeving, verordeningen en kaderstellende besluiten van de gemeenteraad voor zover die bepalingen bevatten over financiële beheershandelingen. Het normenkader moet worden opgesteld en in ieder geval aan de gemeenteraad ter kennisneming worden gezonden. Het normenkader kan ook door de gemeenteraad worden vastgesteld. De gemeenteraad is immers opdrachtgever van de accountant die het financieel beheer en de jaarrekening van de gemeente controleert op getrouw beeld en rechtmatigheid.

Aangezien wet- en regelgeving voortdurend aan verandering onderhevig is, dient het normenkader ieder jaar geactualiseerd te worden. De laatste actualisatie dateert van april 2008 en betrof het normenkader 2007. Dit normenkader is in oktober 2008 opnieuw geactualiseerd. Het resultaat hiervan is in bijlage 3 terug te vinden, zijnde een opsomming per categorie van wet- en regelgeving. De volgende categorieën zijn onderscheiden:

- Europese richtlijnen,
- nationale wetgeving,
- gemeentelijke verordeningen,
- gemeenschappelijke regelingen en
- overige regels, beleidsregels en besluiten.

De laatstgenoemde categorie regels zal evenals voorgaande jaren niet worden mee gewogen in het accountantsoordeel over de rechtmatigheid. Het betreft regels die niet door de raad maar door het college zijn vastgesteld. Eén en ander is een logisch gevolg van het dualisme.

Met de dualisering is een scherpere grens getrokken tussen bevoegdheden die de raad en bevoegdheden die het college toebehoren, waarbij de controlerende rol bij de gemeenteraad is neergelegd. De accountant ondersteunt de gemeenteraad in haar controlerende functie. Voor de rechtmatigheidstoets betekent dit dat de voorschriften die het college uitvaardigt (interne regelgeving) niet onder het rechtmatigheidsoordeel vallen. Deze voorschriften hebben immers betrekking op de relatie college – ambtenaren.

De collegebesluiten zijn te onderscheiden in twee soorten: kaderstellend en uitvoerend. Kaderstellende besluiten hebben een algemene werking voor alle nog te nemen uitvoerende besluiten. Uitvoerende besluiten kunnen door het college worden genomen, bijvoorbeeld in het kader van het dagelijks bestuur van de gemeente. Uitvoerende besluiten vallen voor zover deze betrekking hebben op baten, lasten dan wel balansmutaties al onder de getrouwheidscontrole.

Kaderstellende collegebesluiten (betrekking hebbend op financiële beheershandelingen) kunnen verplicht zijn gesteld door hogere regelgeving of raadsbesluiten c.q. -

verordeningen. Indien in deze regelgeving de verplichting tot het opstellen en nemen van een besluit is opgenomen, zal de accountant alleen onderzoeken of dit besluit ook daadwerkelijk door het

college is vastgesteld. Indien ook eisen aan het collegebesluit zijn opgenomen wordt ook (alleen) gecontroleerd of het collegebesluit die bepalingen bevat. Controle van de naleving van de kaderstellende collegebesluiten hoort dus niet standaard onder de accountantscontrole. Hierop zijn echter twee uitzonderingen:

- De eerste uitzondering betreft wettelijk verplichte kaderstellende collegebesluiten waarbij is voorgeschreven dat een rechtmatigheidstoets moet worden uitgevoerd. Dit doet zich voor bij specifieke uitkeringen (bijv. eigen uitvoeringsregels betreffende de toepassing hardheidsclausule). Controle van de naleving van deze collegebesluiten hoort wel standaard onder de accountantscontrole.
- De tweede uitzondering betreft die kaderstellende collegebesluiten betreffende financiële en/of niet-financiële beheershandelingen (niet vallend onder de eerste uitzondering) die de raad (aanvullend) opneemt in het normenkader. Ook bestaat de mogelijkheid aan de accountant hiervoor een aparte aanvullende onderzoeksopdracht te verstrekken. Bij een aanvullende opdracht werken de bevindingen van de accountant niet door in de strekking van de accountantsverklaring.

Dit laat overigens onverlet dat sommige collegebesluiten, vooral betreffende delegatie & mandaat, invloed hebben op het financieel beheer. Deze besluiten kunnen daarom wel gevolgen hebben voor het getrouwe beeld. In die zin worden deze besluiten wel meegenomen met de accountantscontrole ten behoeve van de getrouwheid. Door het ontbreken of niet naleven van verplichte collegebesluiten kan het financieel beheer oncontroleerbaar worden en daardoor kan de getrouwheid en rechtmatigheid in gevaar komen.

Onvolledig normenkader

Mocht de accountant constateren dat het thans gepresenteerde kader niet compleet is of dat regels onderling strijdig zijn, dan meldt hij dit direct aan de gemeentesecretaris. Hij geeft daarbij concreet aan voor welke onderzochte post of posten de normen ontbreken of sprake is van strijdige normen. De gemeentesecretaris draagt ervoor zorg dat de verantwoordelijke sectoren zo spoedig mogelijk het normenkader aanvullen en eventuele strijdigheden worden weggenomen. De eventueel noodzakelijke besluiten hierover neemt de raad vóór vaststelling van de jaarrekening 2008.

Toetsingskader

Het normenkader bestaat uit een overzicht van relevante wet- en regelgeving. Het college en de ambtelijke organisatie zullen de beheersorganisatie van de gemeente zodanig moeten inrichten dat de relevante bepalingen in deze wet- en regelgeving worden nageleefd. Het overzicht van deze bepalingen (die bepalingen waaraan financiële consequenties worden verbonden; zaken die mogelijk fout kunnen zijn) en de vereiste beheersmaatregelen vormen het toetsingskader. Dit is van belang voor de gemeente om een overzicht te hebben van de vereiste beheersmaatregelen en interne controles en voor de accountant bij de toetsing van de rechtmatigheid van het financieel beheer.

Omdat er (nog) geen generieke criteria (voor rechtmatigheid) zijn vastgesteld, dient de accountant over zowel de generieke als de specifieke criteria in overleg te treden met de gemeente. De gemeenteraad wordt geacht uit hoofde van haar kaderstellende en controlerende rol het normenkader vast te stellen waaraan het College van B&W moet worden getoetst. Het College van B&W zal op grond van het overzicht van alle voor de betreffende gemeente geldende relevante wet- en regelgeving (het normenkader) een gemeentespecifiek toetsingskader moeten opstellen. Concreet betekent dit dat limitatief wordt bepaald welke in die wet- en regelgeving vastgelegde, voor het financieel beheer van de gemeente relevante bepalingen intern door de gemeente en door de accountant moeten worden getoetst. De vertaalslag van normenkader naar beheersmaatregelen kan ook direct plaats vinden, door vanuit het normenkader de beheersorganisatie in te richten. Hierbij gaat het om maatregelen van interne controle,

procesbeschrijvingen, dossiervorming, etc. Ook verbijzonderde interne controle door interne controlemedewerkers op basis van een interne controleplan en werkprogramma's is een beheersmaatregel.

7. Uitgangspunten voor de rapportage door de accountant

Tijdens en na afronding van de controlewerkzaamheden rapporteert de accountant hierna in het kort weergegeven als volgt:

Interim-controle

In de tweede helft van het jaar wordt door de accountant een zogenaamde interim-controle uitgevoerd. Over de uitkomsten van die tussentijdse controle wordt een verslag uitgebracht. Hierin gaat de accountant vooral in op tekortkomingen in de administratieve organisatie en interne controle die risico's inhouden voor de rechtmatigheid van de financiële beheershandelingen en de uitkomsten daarvan. De accountant gaat daarbij niet alleen in op financiële beheershandelingen die voortvloeien uit de in hoofdstuk 6 genoemde kaders maar ook op handelingen die voortvloeien uit de interne, door het gemeentebestuur vastgestelde, regels. Bestuurlijk relevante zaken worden – op grond van de overeengekomen rapportage wensen - ook aan de gemeenteraad gerapporteerd.

Verslag van bevindingen

Overeenkomstig de gemeentewet wordt omtrent de controle een verslag van bevindingen uitgebracht aan de raad en in afschrift aan het College van Burgemeester en Wethouders. In het verslag van bevindingen wordt gerapporteerd over de opzet en uitvoering van het financiële beheer en of de beheersorganisatie een getrouw en rechtmatig financieel beheer en een rechtmatige verantwoording daarover waarborgen.

Uitgangspunten voor de rapportagevorm

Gesignaleerde onrechtmatigheden worden zo toegelicht dat duidelijk wordt wat de achterliggende oorzaken zijn en of ze een structureel of incidenteel karakter hebben. Verder dient de accountant aan te geven op welk criterium (begrotingscriterium, voorwaardencriterium, etc.) de tekortkomingen betrekking hebben. Fouten of onzekerheden die de rapporteringstolerantie als bedoeld in hoofdstuk 3 van dit controleprotocol overschrijden, worden weergegeven in een apart overzicht bij het verslag van bevindingen. De accountant rapporteert ook over eventuele bevindingen met betrekking tot de betrouwbaarheid en de continuïteit van de door de gemeente gehanteerde geautomatiseerde informatieverzorging.

Accountantsverklaring

In de accountantsverklaring wordt op een gestandaardiseerde wijze, zoals wettelijk voorgeschreven, de uitkomst van de accountantscontrole weergegeven, zowel ten aanzien van de getrouwheid als de rechtmatigheid. Deze accountantsverklaring is bestemd voor de gemeenteraad, zodat deze de door het College van Burgemeester en Wethouders opgestelde jaarrekening kan vaststellen.

8. Actuele ontwikkelingen, relevant voor het rechtmatigheidoordeel

De accountantscontrole van de gemeenterekening blijft jaarlijks in grote lijnen hetzelfde. Wel dient in de controle rekening te worden gehouden met die ontwikkelingen in de wet- en regelgeving en in de organisatie die gevolgen kunnen hebben voor de totstandkoming van de baten en lasten en de balansmutaties. Voor het controlejaar 2008 betreft dit:

- De nieuwste kadernota van het Platform rechtmatigheid provincies en gemeenten
- De overgang van werkzaamheden van de gemeente Dordrecht naar de Gemeenschappelijke Regeling Drechtsteden

- Wijzigingen in het Besluit Begroting en Verantwoording
- De uitvoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning
- De nieuwe Wet ruimtelijke ordening, inclusief de Grondexploitatiewet

De nieuwste kadernota van het Platform rechtmatigheid provincies en gemeenten

Het platform geeft daarin in de vorm van dwingende adviezen aanwijzingen voor de controle op de rechtmatigheid uitgaande van de nieuwste inzichten op dat gebied. De kadernota rechtmatigheid 2008 is tezamen met andere notities te vinden op www.platformrechtmatigheid.nl.

De overgang van steeds meer werkzaamheden van de gemeente Dordrecht naar de Gemeenschappelijke Regeling Drechtsteden (GRD)

Na de delegatie van taken aan de Sociale Dienst Drechtsteden (SDD) per 1 januari 2007 volgden in de loop van 2008 de mandatering van taken aan het Service Centrum Drechtsteden (SCD) en de Gemeentebelastingen Drechtsteden (GBD). Met name de overgang van de financiële administratie van de gemeente naar het SCD heeft invloed op de inrichting en interne beheersing van nagenoeg alle processen. Zeker in de beginfase leidt dit soort procedurewijzigingen tot een verhoogd risico rond de rechtmatige uitvoering. Met dit risico zal de accountant in zijn controle rekening moeten houden door specifiek aandacht te besteden aan de rechtmatigheidscontrole op (delen van) processen die binnen de GRD worden uitgevoerd. Hiervoor zal hij waar mogelijk - ter bevordering van een efficiënte controle - steunen op de werkzaamheden van de accountants van het SCD, de SDD en de GBD, tot uitdrukking komend in consolidatieverklaringen van die accountants. Bij een consolidatieverklaring vindt de controle plaats door de accountant van het betreffende GRD-organisatieonderdeel, uitgaande van de controletolerantie van de gemeente Dordrecht.

Wijzigingen in het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV)

De commissie BBV heeft in 2007/2008 een zevental notities gepubliceerd waarin stellige uitspraken zijn opgenomen die bij het opstellen van de jaarrekening over 2008 moeten worden nageleefd. De belangrijkste is die uit de hoofdlijnennotitie resultaatbestemming: Uit oogpunt van transparantie en ten behoeve van de periodieke bijstelling van het gemeentelijke rioleringsplan (GRP) is van belang dat de voorziening onderhoud resp. vervanging in de begroting en in de jaarrekening zodanig wordt toegelicht dat de relatie is te leggen met het GRP en inzicht kan worden geboden in het onderscheid onderhoud c.q. spaarcomponent vervangingsinvesteringen. Verder is op 10 juli 2007 een aantal wijzigingen in het BBV gepubliceerd die met ingang van de begrotingscyclus 2008 van toepassing zijn. Vooral de wijziging die betrekking heeft op de verwerking van de te besteden middelen van derden kan ingrijpende gevolgen hebben voor de jaarrekening. Deze nog te besteden middelen van derden waarvan de bestemming gebonden is, worden niet langer onder de voorzieningen gerubriceerd, maar onder de overlopende passiva als "vooruitontvangen middelen".

De uitvoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO)

In 2007 werd de gemeente Dordrecht, net als veel andere gemeenten, geconfronteerd met het feit dat de rechtmatige besteding van de WMO-gelden nog niet kon worden vastgesteld. Deze onzekerheid zat met name in het feit dat de facturen van zorgaanbieders voor de hulp in de huishouding onvoldoende gespecificeerd waren. Ook bij de SDD was dit over 2007 het geval, overigens zonder gevolgen voor het rechtmatigheidsoordeel van de accountant, omdat het Platform Rechtmatigheid in verband met de invoering van de WMO hier éénmalig een uitzondering voor had gemaakt. Voor 2008 geldt deze uitzondering niet en is het onrechtmatig als er andere zorg geleverd en gefactureerd wordt, dan in de administratie en de beschikking aangegeven staat (zie de Notitie Knelpunten WMO van 5 juni 2008 op www.platformrechtmatigheid.nl). Dit soort fouten bij de SDD zullen door de accountant meegenomen moeten worden in de foutenevaluatie van de jaarrekening van de gemeente Dordrecht.

De nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro), inclusief de Grondexploitatiewet (grexwet)

Op 1 juli 2008 is de Wro in werking getreden. Deze nieuwe Wro vervangt de oude Wet op de Ruimtelijke ordening (WRO). De nieuwe wet maakt procedures korter, overzichtelijker en eenvoudiger en legt duidelijker vast waar de rijksoverheid, de provincies en de gemeenten verantwoordelijk voor zijn. Dit betekent onder andere dat het voor de gemeente essentieel is om bestemmingsplannen actueel te houden, omdat er anders geen grondslag meer is voor het heffen van bouwleges en andere leges. Onderdeel van de nieuwe Wro is de grexwet. Doelstelling van de grexwet is een goede regeling voor kostenverhaal, binnenplanse verevening en locatie-eisen bij particuliere grondexploitatie. Als gevolg van de grexwet verdienen de volgende punten aandacht:

- de kostentoerekening
- de financiële onderbouwing van de exploitatieplannen
- de omvang van het weerstandsvermogen
- de inrichting van de financiële administratie en de projectadministratie.

Bijlage 1 – Begrotingsrechtmatigheid⁷

Begrotingscriterium

Bij de rechtmatigheidscontrole vormt het begrotingscriterium een belangrijk toetsingscriterium. In de toelichting op het BAPG wordt begrotingsrechtmatigheid omschreven als: "Financiële beheershandelingen, die ten grondslag liggen aan de baten en lasten, alsmede de balansposten, dienen tot stand te zijn gekomen binnen de grenzen van de geautoriseerde begroting en hiermee samenhangende programma's en thema's (begrotingscriterium). In de begroting zijn de maxima voor de lasten vermeld die door de raad zijn vastgesteld. Dit houdt in dat de financiële beheershandelingen dienen te passen binnen de begroting, waarbij het juiste programma en thema, de toereikendheid van het begrotingsbedrag, alsmede het begrotingsjaar van belang zijn."

Waar zijn de normen voor het begrotingscriterium vastgelegd?

Met de controle op de juiste toepassing van het begrotingscriterium wordt getoetst of het budgetrecht van de gemeenteraad is gerespecteerd. De toe te passen normen voor het begrotingscriterium zijn op hoofdlijnen door de wetgever bepaald (artikel 189, 190 en 191 van de Gemeentewet) en worden door de gemeenteraad zelf nader ingevuld en geconcretiseerd. Dit gebeurt door middel van de begroting en via de verordening op het financieel beheer ex artikel 212 van de Gemeentewet.

Het formuleren van concrete en duidelijke spelregels tussen de gemeenteraad en het college met betrekking tot het begrotingscriterium voorkomt discussie achteraf over bijvoorbeeld de weging van bevindingen uit de accountantscontrole.

De door de raad gestelde kaders zijn bepalend voor de invulling van het budgetbeheer door het college. Het systeem van budgetbeheer en –bewaking moet waarborgen dat de baten en de lasten binnen de begroting blijven en dat belangrijke wijzigingen of dreigende overschrijdingen tijdig worden gemeld aan de gemeenteraad, zodat deze tijdig (binnen het begrotingsjaar) een besluit kan nemen. Een systeem met onvoldoende waarborgen voor tijdige melding aan de gemeenteraad van budgetoverschrijdingen is een groot risico voor het budgetrecht van de raad.

Begrotings- en investeringskredietoverschrijdingen

Begrotingsafwijkingen en -overschrijdingen (beleidsmatig en/of financieel) behoeven autorisatie door de gemeenteraad. In de regel zullen begrotingswijzigingen vooraf door het college aan de raad worden voorgelegd ter autorisatie. Hiermee wordt toestemming gevraagd voor het te realiseren beleid en voor de besteding van het benodigde bedrag. Slechts indien de omstandigheden een autorisatie vooraf niet mogelijk maken zal achteraf een begrotingswijziging moeten worden voorgelegd. Indien de raad ermee instemt wordt de besteding alsnog geautoriseerd en is deze rechtmatig. Begrotingswijzigingen moeten volgens de Gemeentewet tijdens het jaar zelf nog aan de gemeenteraad worden voorgelegd.

Indien een wijziging niet meer in het jaar zelf is voorgelegd zijn bestedingen boven het begrotingsbedrag strikt genomen onrechtmatig. Toch kan voor de accountant bij de controle vaststaan dat een aantal (begrotings)overschrijdingen binnen de beleidskaders van de gemeenteraad vallen. De toelichting van het BAPG zegt hierover:

Strikt genomen gaat het hier om onrechtmatige uitgaven (ook wel begrotingsonrechtmatigheid genoemd), omdat de overschrijding strijd oplevert met artikel 189, vierde lid van de Gemeentewet. Volgens artikel 28 van het Besluit

⁷ Overeenkomstig paragraaf 3.3 van de kadernota rechtmatigheid 2008 van het PRPG.

Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten dienen deze overschrijdingen (en onderschrijdingen) goed herkenbaar in de jaarrekening te worden opgenomen. Door het vaststellen van de rekening door de raad waarin die uitgaven wel zijn opgenomen worden de desbetreffende uitgaven alsnog geautoriseerd. Het gaat om overschrijdingen waarbij het college bij het doen van de uitgaven binnen het door de raad uitgezette beleid is gebleven. Het is in zijn algemeenheid niet de bedoeling dat de accountant deze overschrijdingen betreft bij de beslissing of al dan niet een goedkeurende accountantsverklaring kan worden gegeven. Wel moet de accountant in het verslag van bevindingen de bedragen, waarvan het college in de jaarrekening heeft aangegeven dat ze nog dienen te worden geautoriseerd, aan de orde stellen. De accountant dient in dat kader in ieder geval aan te geven of het overzicht ex artikel 28 van het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten volledig is of niet.

Begrotingsoverschrijdingen binnen bestaand beleid worden door de accountant dus niet in de overweging, om al of niet tot een goedkeurende verklaring te geven, betrokken. Het wel of niet vaststellen van de rekening door de Raad heeft overigens geen invloed op de strekking van de rechtmatigheidsverklaring van de accountant. De verklaring wordt immers afgegeven bij de door het College van B&W opgemaakte jaarrekening.

Verschillende typen begrotingsoverschrijdingen

De algemene lijn is dus dat begrotingsoverschrijdingen die binnen de beleidskaders van de raad passen niet meegewogen worden in het accountantsoordeel. Toch is het toetsen van begrotingsrechtmatigheid ingewikkelder dan het wellicht op het eerste gezicht lijkt. Er kunnen negen verschillende begrotingsoverschrijdingen worden onderscheiden. In navolgend overzicht wordt aangegeven wat naar de mening van het PRPG de consequentie van betreffende overschrijding moet zijn voor het accountantsoordeel.

#	Bij de toetsing van begrotingsafwijkingen kunnen tenminste de volgende "soorten" onrechtmatigheden worden onderkend	Telt mee voor het oordeel?	
		<i>nee</i>	<i>ja</i>
1	Kostenoverschrijdingen betreffende activiteiten die niet passen binnen het bestaande beleid en waarvoor men tegen beter weten in geen voorstel tot begrotingsaanpassing heeft ingediend. Bijvoorbeeld de doelgroep c.q. de activiteiten zijn in de praktijk aantoonbaar ruimer geïnterpreteerd dan in regelgeving (subsidieregeling, -verordening) was gedefinieerd.		X
2	Kostenoverschrijdingen die passen binnen het bestaande beleid, maar waarbij de accountant <u>ondubbelzinnig vaststelt</u> dat die ten onrechte niet tijdig zijn gesignaleerd. Bijvoorbeeld: de verwachte kostenoverschrijding op jaarbasis was via tussentijdse informatie al wel bekend, maar men heeft geen voorstel tot begrotingsaanpassing ingediend en dit is in strijd met de budgetregels zoals afgesproken met de raad.		X
3	Kostenoverschrijdingen die geheel of grotendeels worden gecompenseerd door direct gerelateerde opbrengsten, bijvoorbeeld via subsidies of kostendekkende omzet.	X **)	
4	Kostenoverschrijdingen bij open einde (subsidie)regelingen. Vaak blijkt vanwege dit open karakter in het kader van het opmaken van de jaarrekening een (niet eerder geconstateerde) overschrijding.	X **)	
5	Kostenoverschrijdingen die worden gecompenseerd door extra inkomsten die niet direct gerelateerd zijn. Over de aanwending van deze extra inkomsten heeft de raad nog geen besluit genomen.		X

#	Bij de toetsing van begrotingsafwijkingen kunnen tenminste de volgende "soorten" onrechtmatigheden worden onderkend	Telt mee voor het oordeel?	
		nee	ja
6	Kostenoverschrijdingen betreffende activiteiten welke achteraf als onrechtmatig moeten worden beschouwd omdat dit bijvoorbeeld bij nader onderzoek van de subsidieverstrekker, belastingdienst of een toezichthouder blijkt (bijvoorbeeld een belastingnaheffing). Het zal hier in de praktijk vaak gaan om interpretatieverschillen bij de uitleg van wet- en regelgeving die na het verantwoordingsjaar aan het licht komen. Er zijn dan geen rechtmatigheidsgevolgen voor dat verantwoordingsjaar. Wel zal de gemeente er voor moeten zorgen dat de overschrijdingen getrouw in de jaarrekening worden weergegeven. Ook kunnen er gevolgen zijn voor het lopende jaar.		
7	- geconstateerd tijdens verantwoordingsjaar - geconstateerd na verantwoordingsjaar	X	X
8	Kostenoverschrijdingen op activeerbare activiteiten (investeringen) waarvan de gevolgen voornamelijk zichtbaar worden via hogere afschrijvings- en financieringslasten in het jaar zelf of pas in de volgende jaren.		
9	- jaar van investeren - afschrijvings- en financieringslasten in latere jaren	X	X

**) Voor dit type begrotingsoverschrijdingen doet het PRPG aan gemeenteraden de suggestie om regels vast te leggen over de vraag of de accountant deze moet meewegen in zijn oordeel. Deze kostenoverschrijdingen zijn strikt formeel onrechtmatig. Er zijn echter verschillende situaties denkbaar waarbij de overschrijdingen binnen het door de raad uitgezette beleid zijn gebleven. In overeenstemming met het BAPG is het dan niet de bedoeling dat de accountant deze overschrijding betreft bij de beslissing of al dan niet een goedkeurende accountantsverklaring kan worden gegeven. Stel bijvoorbeeld dat de kosten van afvalinzameling en –verwerking fors hoger zijn door de grote hoeveelheid aangeleverd afval. Deze hogere kosten worden echter gedekt, omdat de afvalstoffenheffing op basis van Diftar (tegen de ongewijzigde vastgestelde tarieven) ook hoger is. Het PRPG adviseert om dergelijke overschrijdingen te benoemen als passend binnen het beleid van de raad, en college dat te laten toelichten in de jaarrekening overeenkomstig de overige overschrijdingen die binnen het beleid passen. Een dergelijk advies geldt ook voor kostenoverschrijdingen bij open einde regelingen. Essentieel is dat de raad nadere regels kan stellen wanneer kostenoverschrijdingen die worden gecompenseerd door direct gerelateerde opbrengsten en kostenoverschrijdingen bij open einde regelingen moeten meewegen bij het oordeel van de accountant, maar dat niet verplicht is. In die gevallen dat er geen nader beleid is gesteld, geldt het uitgangspunt dat kostenoverschrijdingen die worden gecompenseerd door direct gerelateerde opbrengsten en kostenoverschrijdingen bij open einde regelingen door de accountant niet bij de beslissing of al dan niet een goedkeurende accountantsverklaring kan worden gegeven wordt betrokken. Voorwaarde is wel dat deze kostenoverschrijdingen dan goed herkenbaar in de jaarrekening zijn opgenomen. Daarnaast moet de accountant in het verslag van bevindingen deze kostenoverschrijdingen, waarvan het college in de jaarrekening aan moet geven dat ze nog dienen te worden geautoriseerd, aan de orde stellen. Wanneer de raad wel nadere regels stelt, gelden uiteraard deze nadere regels als norm voor "passend in het beleid".

Tenslotte zijn er nog de budgetafwijkingen welke weliswaar in financiële zin binnen de begroting blijven, maar waarbij zeer duidelijk is dat aanzienlijk minder prestaties zijn geleverd c.q. activiteiten zijn ontplooid dan in de financiële begroting specifiek als doelstelling was aangegeven en welke niet in de jaarrekening zijn toegelicht vormen een aparte categorie "begrotingsoverschrijdingen". Het gaat hier om afwijkingen van beoogde prestaties en niet om financiële budgetafwijkingen c.q. niet financiële informatie die de accountant soms wel waarneemt, maar waarop hij niet standaard

toetst. Indien de accountant dit waarneemt heeft dit geen gevolgen voor de strekking van de accountantsverklaring. Wel zal de accountant deze waarnemingen opnemen in zijn verslag van bevindingen. Voor een nadere/ meer uitgebreide uitwerking van het begrotingscriterium wordt verwezen naar de PRPG-website (www.platformrechtmatigheid.nl).

Onttrekken of doteren aan bestemmingsreserves

Onderdeel van de (al dan niet herziene) gemeentelijke begroting vormen ook de mutaties in de bestemmingsreserves. Hierover is in de in de hoofdlijnennotitie resultaatbestemmen van maart 2007 van de Commissie BBV (www.commissiebbv.nl) onder andere opgenomen:

In de rekening kunnen de toevoegingen en onttrekkingen aan elk van de bestemmingsreserves worden verwerkt tot maximaal het bedrag dat via de begroting (swijzigingen) door de raad is goedgekeurd voor de betreffende bestemmingsreserve. Verder kunnen er raadsbesluiten zijn die inhouden dat specifiek benoemde saldi, bijvoorbeeld een overschot op de uitvoering van de WMO, ook nog in het lopende begrotingsjaar ten gunste of ten laste van een specifieke bestemmingsreserve mogen worden gebracht (...) Het gerealiseerde resultaat na bestemming volgend uit de programmarekening wordt in de eindbalans afzonderlijk opgenomen als onderdeel van het eigen vermogen. In het volgende jaar kan de raad vervolgens besluiten over de bestemming van het resultaat vorig boekjaar.

Mutaties in de reserves die niet door een voor 31 december van het verslagjaar genomen raadsbesluit zijn gedekt, zijn dus in strijd met de Gemeentewet en het BBV. Dit zijn derhalve onrechtmatigheden met betrekking tot externe regelgeving en wegen derhalve mee bij de oordeelsvorming inzake zowel getrouwheid als rechtmatigheid in de accountantsverklaring.

Budgetoverheveling tussen begrotingsjaren en rechtmatigheid

Het College van burgmeester en wethouders voert de door de gemeenteraad vastgestelde begroting uit en de in aanvulling daarop gedurende het jaar vastgestelde beleids- en begrotingsaanpassingen. In de praktijk zal de werkelijke besteding afwijken van de begroting.

Het komt nogal eens voor dat de begrotingsafwijkingen worden veroorzaakt doordat activiteiten, waarvoor de gemeenteraad geld beschikbaar heeft gesteld nog niet (geheel) zijn uitgevoerd. Dit leidt dan tot een voordelig resultaat ten opzichte van de begroting. De activiteiten worden in het volgende begrotingsjaar (verder) uitgevoerd. Om bovengeschetste problematiek (het budget is in het oude jaar niet besteed, maar is nog wel nodig voor uitvoering van activiteiten in het nieuwe jaar) rechtmatig op te lossen geven wij hierna een viertal opties in overweging.

1. Indien de budgethouder/het College van burgmeester en wethouders op basis van interne managementrapportages een goede inschatting kan maken van het bedrag dat moet worden overgeheveld, kan hij/zij de gemeenteraad verzoeken het overgebleven bedrag via een begrotingswijziging toe te voegen aan een bestemmingsreserve (bijvoorbeeld "nog uit te voeren werkzaamheden"). Over de vorming van de bestemmingsreserve moet in overeenstemming met de Gemeentewet door de gemeenteraad zijn besloten uiterlijk 31 december van het betreffende begrotingsjaar. Voor een rechtmatige aanwending in het nieuwe jaar van de overgeheveldde middelen zal de begroting van het nieuwe jaar op de 'overheveling' moeten worden aangepast.

2. De gemeenteraad neemt het besluit dat bij het niet volledig besteden van specifieke budgetten een bestemmingsreserve mag worden gevormd waaruit in een volgend jaar deze specifieke lasten kunnen worden gedekt. Het is een min of meer generiek besluit waarbij de specifieke budgetten worden benoemd. Het is aan de gemeenteraad om een dergelijk besluit voor één of meerdere jaren te nemen. Uit oogpunt van een goede en integrale allocatiefunctie adviseert de Commissie BBV om terughoudend te zijn met dergelijke besluiten en de kaders daarvoor in de financiële verordening (artikel 212

Gemeentewet) op te nemen. Volgens de Commissie-BBV moet worden voorkomen dat het gepresenteerde gerealiseerde resultaat na bestemming volgend uit de programmarekening via een automatisme van potjes vullen richting nul tendeert. Ook bij deze optie geldt dat voor een rechtmatige aanwending in het nieuwe jaar van de overgehevelde middelen, de begroting van het nieuwe jaar op de 'overheveling' moet zijn aangepast.

3. Indien de gemeenteraad niet vóór 31 december heeft besloten de bedragen over te hevelen, leiden de niet bestede middelen als gevolg van achterstand in de uitvoering tot een voordelig effect op het jaarresultaat van de jaarrekening. De gemeenteraad kan in het begin van het nieuwe begrotingsjaar het besluit nemen de niet uitgevoerde werkzaamheden van het vorige begrotingsjaar alsnog uit te voeren in het huidige begrotingsjaar en de lasten (al dan niet in eerste instantie) te dekken uit de algemene reserve of te dekken uit het budget van het nieuwe begrotingsjaar. Bij deze optie informeert het college van burgmeester en wethouders de gemeenteraad dus vóóraf en dus zo snel mogelijk over de noodzakelijk geachte 'overheveling' van activiteiten, en zal voor een formeel rechtmatige uitvoering van die activiteiten in het nieuwe jaar de gemeenteraad vragen dat via besluitvorming in de vorm van een begrotingswijziging te bekrachtigen.

4. Een laatste mogelijkheid is om de uitvoering van de 'overgehevelde' activiteiten en bijhorende lasten gewoon ten laste van de exploitatie in het nieuwe jaar te verantwoorden. Bij de vaststelling van de jaarrekening van het oude jaar en de daarin opgenomen resultaatbestemming stemt de gemeenteraad op grond van een geactualiseerde uitvoeringsplanning vervolgens in met het overhevelen van de niet aangewende middelen als gevolg van nog niet uitgevoerde activiteiten naar het nieuwe begrotingsjaar. In formele zin worden er dan in het begin van het nieuwe begrotingsjaar activiteiten uitgevoerd en budgetten van het afgesloten jaar naar het nieuwe begrotingsjaar overgeheveld zonder dat daar vooraf voor dat jaar toestemming is gegeven door de gemeenteraad. Anderzijds zijn het wel activiteiten die passen binnen het beleid van de gemeenteraad. Het is raadzaam deze afspraken vast te leggen in bijvoorbeeld de financiële verordening (artikel 212 Gemeentewet).

Bijlage 2 – Effect van het niet naleven van wet- en regelgeving⁸

#	Afwijkingen van wet- en regelgeving worden En betreffen:	alleen vermeld in VvB	meegewogen in accountants- oordeel en vermeld in VvB
Verslaggevingaspecten:			
1	De grondslagen voor waardering en resultaatbepaling zijn niet adequaat toegepast, waardoor in de jaarrekening geen sprake is van een getrouwe weergave van balansposten en baten en lasten.		X
2	De inrichtingsvereisten voor de jaarrekening zijn niet adequaat nageleefd en deze afwijkingen zijn zo materieel dat de jaarrekening daarmee onvoldoende inzicht biedt in balansposten en baten en lasten en daarmee het getrouwe beeld van de jaarrekening.		X
3	De inrichtingsvereisten voor de jaarrekening zijn niet adequaat nageleefd maar deze afwijkingen zijn niet zo materieel dat de jaarrekening daarmee onvoldoende inzicht biedt in balansposten en baten en lasten en daarmee in het getrouwe beeld van de jaarrekening.	X	
Financiële beheershandelingen:			
4	Bepalingen in wet- en regelgeving worden niet nageleefd (voorwaardencriterium), maar dit zal zeer waarschijnlijk geen financiële consequenties hebben die in de jaarrekening tot uitdrukking moeten komen.	X	
5	Bepalingen in wet- en regelgeving worden niet nageleefd (voorwaardencriterium), en hieruit kunnen financiële consequenties voortvloeien die in de jaarrekening tot uitdrukking moeten komen.		X
6	Er zijn geen effectieve M&O maatregelen en mede als gevolg daarvan zijn rechtmatigheidsafwijkingen en/of onzekerheden geconstateerd die ook consequenties hebben voor jaarrekeningposten (M&O criterium).		X
7	Er zijn geen effectieve M&O-maatregelen, maar ondanks dat zijn er geen fouten en/of onzekerheden geconstateerd. (M&O criterium).	X	
VvB = Verslag van bevindingen			

Voor meer informatie over de interpretatie van fouten en onzekerheden bij rechtmatigheid wordt verwezen naar de notitie "Fouten/onzekerheden bij de rechtmatigheidscontrole" op de website van het PRPG. Met betrekking tot de interpretatie van fouten en onzekerheden op het gebied van het begrotingscriterium wordt verwezen naar bijlage 1.

⁸ Overeenkomstig paragraaf 3.6.6 van de kadernota rechtmatigheid 2008 van het PRPG.

Bijlage 3 – Normenkader 2008

Europese wetgeving en richtlijnen

Europese Aanbestedingsrichtlijnen betreffende de aanbesteding van werken, leveringen en diensten

EG-verdrag (in de zin van art. 87, 88 en 89 van dit verdrag kunnen subsidies, leningen, garanties, deelnemingen, grondexploitaties, enz. verboden staatssteun vormen)

Diverse regelingen betreffende Staatssteun (zie www.europadecentraal.nl en www.bzk.nl)

Nationale wet- en regelgeving

Algemene pensioenwet politieke ambtsdragers

Algemene Wet Bestuursrecht (o.a. i.v.m. subsidiebepalingen)

ANW

AOW

Arbowet

ARBO-wet

Archiefwet

Besluit accountantscontrole provincies en gemeenten

Besluit administratieve bepalingen wegverkeer

Besluit begroting en verantwoording

Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004

Besluit financiële tegemoetkomingen voorzieningen gehandicapten

Besluit houdende wijziging van het Besluit financiële verhouding 2001 en enkele andere besluiten verband houdend met de invoering van single information en single audit voor specifieke uitkeringen plus de toelichting daarop

Besluit naturalisaties en optiegelden

Besluit paspoortgelden

Besluit specifieke uitkeringen maatschappelijke opvang, vrouwenopvang en verslavingsbeleid

Besluit SUWI

Besluit woninggebonden subsidies

Besluit WWB

Binnenschepenwet

Boswet

Bouwbesluit

Brandweerwet 1995

Burgerlijk Wetboek I

FPU regeling

Gemeentewet

Grote stedenbeleid

Grote stedenbeleid II

Huisvestingswet

Huursubsidiewet

Invoeringswet stedelijke vernieuwing

Nationale wet- en regelgeving

Invoeringswet WWB
Jachtwet
Leerplichtwet 1969
Legesbesluit akten Burgerlijke Stand
Mediawet
Onteigeningswet
Pensioen- en spaarfondswet
Pensioenreglement ABP
Rechtspositiebesluit raads- en commissieleden
Regeling Gemeenschappelijke basisadministratie persoonsgegevens
Regeling schoolbegeleiding (Stb. 1997: 25)
Regeling SUWI
Regeling verantwoordingsinformatie specifieke uitkeringen (BZK 7 juli 2006, nr. 2006-0000229755) plus bijlage en toelichting op de bijlage
Regeling WWB
Stimuleringsregeling leerwerktrajecten
Subsidiebeschikking in het kader van de Agenda van de toekomst tussen het Ministerie van SZW en de gemeente Dordrecht
Subsidieregeling ESF
Uitvoeringsbeschikking omzetbelasting
Uitvoeringsbesluit BTW-compensatiefonds
Uitvoeringsbesluit loonbelasting 1965
Uitvoeringsbesluit omzetbelasting
Uitvoeringsprogramma bodemsanering en nazorg
Uitvoeringsregeling afdracht vermindering
Uitvoeringsregeling loonbelasting 2001
Uitvoeringsregeling loonbelasting en werknemersspaarregelingen en winstdelingsregelingen
Vreemdelingenwet 2000
VROM particuliere woningverbetering
WAO
Waterleidingwet
Wegenverkeerswet 1994
Welzijnswet 1994
Wet Amber
Wet Bibob
Wet bodembescherming
Wet bodemsanering
Wet educatie- en beroepsonderwijs
Wet en besluit Infrastructuurfonds (incl. GDU)
Wet financiering decentrale overheden
Wet gemeenschappelijke regelingen
Wet Gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (WGBA)
Wet inburgering nieuwkomers

Nationale wet- en regelgeving

Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen (IOAZ)
Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (IOAW)
Wet intensivering stedelijke vernieuwing
Wet Justitiële Gegevens
Wet kaderregeling VUT overheidspersoneel
Wet kinderopvang
Wet maatschappelijke ondersteuning
Wet Mulder (administratiefrechtelijke heffingen)
Wet op de basiseducatie
Wet op de expertise centra
Wet op de jeugdzorg
Wet op de lijkbezorging
Wet op de loonbelasting 1964
Wet op de omzetbelasting 1968
Wet op de waterhuishouding
Wet op het BTW-compensatiefonds
Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
Wet op het Minimum (jeugd)loon
Wet op het primair onderwijs
Wet op het voortgezet onderwijs
Wet personenvervoer
Wet Rea
Wet rechten Burgerlijke Stand
Wet ruimtelijke ordening (tot en met 30-06-2008 de oude, vanaf 01-07-2008 de nieuwe Wro)
Wet stedelijke vernieuwing
Wet SUWI
Wet verlenging loondoorbetaling bij ziekte
Wet vermindering afdracht loonbelasting en premie voor de volksverzekering
Wet waardering onroerende zaken
Wet Werk en Bijstand (WWB)
Wetgeving Regionale Meld- en Coördinatiefunctie
Winkeltijdenwet
Woningwet
WW
ZFW
Ziektewet

Lokale verordeningen

Afvalstoffenverordening Dordrecht
Algemene Plaatselijke Verordening
Algemene Subsidieverordening Dordrecht
Archief- en documentatieverordening

Lokale verordeningen

Beheersverordening Essenhof 1997
Bouwverordening
Brandbeveiligingsverordening
Destructieverordening
Drinkwaterverordening Scheepvaart 1994
Evenementen subsidieverordening
Exploitatieverordening 1996
Financiële beheerverordening Gemeente Dordrecht 2003 met daarbij de Nota waardering en afschrijving, de Nota reserves en voorzieningen en het Treasury statuut
Havenverordening 1983
Huisvestingsverordening Gemeente Dordrecht 2005
Inspraakverordening 2004
Kansspelenverordening
Legesverordening
Monumentenverordening
Parkeerverordening Dordrecht
Procedureverordening planschadevergoeding
Raadscommissieverordening 2002
Rechtspositieverordening raads- en commissieleden 2006
Sportsubsidieverordening
Subsidieverordening aangepast sporten in de regio Drechtsteden 2005
Subsidieverordening amateuristische muziekbeoefening
Subsidieverordening bedrijfsvervoer
Subsidieverordening Beeldend kunstenaars
Subsidieverordening Funderingsherstel 2001
Subsidieverordening gemeentelijk restauratiefonds Dordrecht 2003
Subsidieverordening in stand houden bomen Dordrecht
Subsidieverordening jeugd- en jongerenwerk 1995
Subsidieverordening voor de verbetering v/d kwaliteit van de ligplaatsen in de havens van Dordrecht tbv de watersport
Subsidieverordening wonen boven winkels
Telecommunicatieverordening
Uitkerings- en pensioenverordening wethouders van de gemeente Dordrecht
Vaartuigenverordening
Verordening Afvalstoffenheffing
Verordening ambtelijke bijstand aan de raad en aan raadsleden en de fractieondersteuning
Verordening behandeling bezwaarschriften ingevolge de Algemene wet bestuursrecht
Verordening bestuurscommissie openbaar voortgezet onderwijs
Verordening Binnenhavengeld 1995
Verordening Bodemsanering Dordrecht
Verordening Burgerinitiatief
Verordening fractievergoeding 2004
Verordening gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens
Verordening Havenontvangstvoorzieningen

Lokale verordeningen

Verordening herstellen bestratingen
Verordening hondenbelasting 2007
Verordening Kunstopdrachten 1995
Verordening kwaliteitsregels Peuterspeelzaalwerk
Verordening kwijtschelding belastingen
Verordening leerlingenvervoer gemeente Dordrecht
Verordening marktgeld
Verordening Materiële Financiële Gelijkstelling Onderwijs Gemeente Dordrecht
Verordening medegebruik schoolgebouwen
Verordening met betrekking tot het college onderzoeksprogramma
Verordening nadeelcompensatie Dordrecht
Verordening ontheffingen autovrijgebied Dordrecht
Verordening op de accountantscontrole gemeente Dordrecht 2003
Verordening op de commissie voor beroep- en bijzondere bezwaarschriften
Verordening op de heffing en invordering van onroerende-zaakbelastingen 2007
Verordening op de koopavond
Verordening op de naamgeving van delen van de openbare ruimte en de nummering van gebouwen, complexen, afgebakende terreinen, lig- en standplaatsen
Verordening op de Rekenkamer Dordrecht
Verordening op de Sportraad
Verordening op de warenmarkten voor de gemeente Dordrecht
Verordening op het jeugdfonds
Verordening outplacement gewezen wethouders
Verordening overleg lokaal onderwijsbeleid gemeente Dordrecht
Verordening Parkeerbelastingen Dordrecht
Verordening Precariobelasting
Verordening regelende de beperking van de mogelijkheid tot het verstrekken van sterke drank
Verordening regelende de tegemoetkoming ter zake van ziektekosten aan raadsleden die geen lid zijn van het college van b&w
Verordening regelende het onderwijs aan zieke kinderen
Verordening regelende het verlenen van subsidies aan organisaties i.h.k.v. activiteiten en projecten met als doel de integratie van allochtonen te bevorderen
Verordening regelende het verlenen van subsidies t.b.v. het geven van godsdienst of levensbeschouwelijk vormingsonderwijs aan leerlingen van de openbare scholen voor lager onderwijs in de gemeente Dordrecht
Verordening reinigingsrecht
Verordening rioolrecht eigendom
Verordening rioolrecht gebruikers
Verordening staangeld woonwagenstandplaatsen 2007
Verordening voorzieningen huisvesting onderwijs gemeente Dordrecht
Verordening winkeltijden Dordrecht
Wegsleepverordening Dordrecht
Subsidieverordening speeltuinwerk en scouting Dordrecht
Verordening rechten Essenhof

Lokale verordeningen

Verordening Culturele initiatieven Dordrecht
Verordening rechtspositie wethouders Dordrecht

Gemeenschappelijke Regelingen

Drechtsteden
Drechtwerk
Gevudo
Natuur- en recreatieschap Hollandse Biesbosch
Wegschap Tunnel Dordtse Kil
Woonwagencentra Drechtsteden
Zuid-Holland Zuid

Overige regels, beleidsregels en besluiten

Aanvullende voorwaarden voor het aanvragen van vergunningen tot het aanbrengen van gedenktekens en dergelijke voorwerpen
Algemeen mandaatbesluit Dordrecht
Alle B & W-regelingen die niet in de Basisregeling zijn opgenomen
Basisregeling arbeidsvoorwaarden Gemeente Dordrecht 2002
Beleid bestaande bouw
Beleid nadere regels peuterwerk
Beleid school in de samenleving
Beleid sexinrichtingen in Dordrecht
Beleidsimpuls jeugd
Beleidskader buurtwerk 2001
Beleidskader VVE vroeg beginnen...
Beleidsregel kinderopvang op sociaal medische indicatie
Beleidsregels stadsmarkten
Beleidsregels voorrang bij woningtoewijzing in de Drechtsteden
Besluit elektronische post 2000
Besluit informatiebeheer 1997
Besluit ondertekening van documenten Dordrecht
Destructieverordening, inzamelplek dode dieren
Gemeentelijke bibliotheekvisie Trefpunt voor Kennis en informatie
GOA-plan 2002-2006, Voortbouwen op ...
Graffitibeleid
Herstellen bestratingen
Hondenbeleid
Jaarprogramma Antillianen in Dordrecht
Koffieshopbeleid
Maken, instandhouden huisaansluiting riolering
Mediabeleid, raadsbesluit 29 juni 1999
Nadere regels Podiumkunsten
Nadere regels voor tussentijdse subsidieaanvragen
Noodopvang Legale dakloze asielzoekers in Dordrecht: Bed, Bad & Broodregeling

Overige regels, beleidsregels en besluiten

Nota gehandicaptenbeleid
Nota Het cement van de samenleving, naar een eigentijds vrijwilligersbeleid
Nota over zorg en overlast 1994
Nota voorschoolse periode 1998
Nota Werken aan leerplicht 1997
Nota Zorgvernieuwing Maatschappelijke Opvang/Hoofdlijnen beleid Maatschappelijke opvang
Notitie extra middelen MO, VO en 24-uursstructuur
Notitie Inzet extra rijksmiddelen vrouwenopvang 2002
Onderwijsvisie Investeren in leren
Rechtspositieregeling voor de buitengewoon ambtenaar van de burgerlijke stand
Reclamebeleid
Regeling klokkenluiders gemeente Dordrecht (personeelsregeling)
Reglement verkeersregels en –tekens (besluit van algemene strekking)
Sociaal programma Staart, Wielwijk...
Standwerkersreglement, voortvloeiend uit marktverordening
Startnotitie integratie & diversiteit in Dordrecht
Subsidiebeleid zelforganisaties Gemeente Dordrecht
Tijdelijke lozing water op riool of oppervlaktewater
Tijdelijke Regeling adresloze jongeren die via Jeugdzorg bijstand aanvragen
Toetsingskader Externe Veiligheid
Uitvoeringsplan SiS
Uitvoeringsprogramma Integratie en interculturalisatie
Verhuurvoorwaarden zomerkermis